

Bragernes kirke

Den første kirken på Bragernes ble reist i 1620-årene på en slette på Drammenselvans nordbredd ca. 300 m vest for den nåværende. Drammens teater er reist over østre del av kirketomten, mens vestre del av kirkens fundamenter er påvist på Gamle kirkeplass. Det var en korskirke av tre som fikk et nytt murt vesttårn 1699. I 1707 ble det besluttet å rive kirken, bortsett fra det nye tårnet, og å bygge en ny korskirke av tømmer inntil tårnet. Den nye kirken ble innviet 19. desember 1708 og kalt Hellig Trefoldighetskirke. Etter omfattende forandringer 1849–43 fremsto barokkirken i nyklassisk drakt. Kirken strøk med ved bybrannen 1866: Bare det murte tårnet fra 1699 sto delvis bevart.

Det ble besluttet at den nye kirken skulle reises av sten nærmere det nye sentrum lenger øst i byen, i hellingen i byen opp mot Bragernesåsen. Flyttingen av kirken ble også begrunnet med at grunnen på den gamle kirketomten ikke kunne bære en stenkirke. Følgen av flyttingen ble at det gamle tårn ble revet og den gamle kirketomten utlagt til park og byggetomter. Den nye kirken ble reist som en nygotisk langkirke av tegl og innviet 12. juli 1871.

Da den første kirken ble reist i 1620-årene, ble den bekostet av private. Vedlikeholdet ble for en stor del finansiert ved utleie av stolestader, pulpiturer og gravsteder i kirken. I 1856 kom man overens om at kommunen skulle ha det økonomiske ansvar for kirken, og den nye kirken fra 1871 ble finansiert av kommunen.

Kirken fra 1628 * (* etter en gjenstand betegner at den er forsvunnet)

4. april 1621 forelå kong Christian IVs tillatelse til "...Borgerschabett udi Kiøbsted Opsloe, at de wid Drammens Ladestedtt nue en kircke paa deris egen bekaastning lade opbyge og fuldfærdig gjøre, Dog saa ... At de self Samme Kirche wille wed hæffd og bygning holde, og os om forne Kirchis wedlige Holdning, icke i naagen tid og i Naagen Maade Ahnmode ...". Kirken skaffet seg sine inntekter ved utleie av stoleplasser og gravsteder, og av leiereglementet fremgår at stolene var ordnet i rader på hver side av en midtgang fra orgelet til koret og en "korsgang" midt gjennom tverrarmene. Kirken var altså en korskirke. Den var oppført av tre og hadde tårn som antagelig sto foran vestre korsarms gavl.

Kirkegården var muligens innhegnet med mur. Den må ha hatt port i vest, for vestre kirkerist omtales 1645. "Hestegaarden" som omtales kan være en stall for kirkesøkende som kom med hest. Latinskolen, som lå rett nord for kirken, ble bygget for kirkens midler på kirkens grunn 1645–48. I løpet av århundret ble kirken omgitt av bebyggelse og kom til å danne sentrum i byanlegget på elvens nordside.

Bygningen

Kirkens utseende kjennes ikke i detalj. Vestre korsarm har hatt vestportal, men det er uvisst om kirken har hatt andre portaler. Våpenhus omtales uten angivelse av plassering. Kirken ble tekket med sten 1677, men 1693 ble det klaget over lekkasje i kirken. Samtidig ble det påpekt at vinduene var små og ga dårlig lys og at tårnet var uanselig. Det ble videre hevdet at kirken tross reparasjon var i dårlig forfatning og at den dessuten var for liten.

Tårn. Det ble likevel tårnet som først ble bygget om. I 1695 det sluttet kontrakt med Hans Nilsen og Even Larsen, murmester og borger i Christiania, om å mure opp et nytt tårn inntil kirkens vestgavl. Ifølge kontrakten skulle det nye tårn mures opp av gråsten med fundament hvilende på en flåte. I kjelleren skulle det innredes 4 gravkamre med hvert sitt vindu til kirkegården. Gråstensmurene skulle utvendig forblendes med teglmurverk av hollandske klinker. Det stenmurte tårnet skulle bli 16 alen (ca. 10 m) bredt og 5 alen (1,5 m) høyere enn gavlens møne, altså et anselig byggverk. Året etter sto tårnet ferdig etter kontrakten, og Christian Vs kronede monogram over årstallet 1696 ble utført i smijern og festet til tårnets sydmur. Man ble imidlertid enige om å forhøye tårnmurene noe, og da det var gjort 1698, ble det sluttet kontrakt med tømmermester Wulf Hofmann i Drammen om å reise hette over tårnet. I kontrakten forpliktet han seg til å "... bygge et tag derpaa med en smuk gesimtz nedennom på den samme maade som er gjort i Christiania og selv bekoste en zirlig knap der oven paa...". Den pyramideformede tårnhetten, som kjennes fra avbildninger, sto ferdig 1699.

Tårnets utseende fremgår av maleri av kirken sett fra syd ca. 1800 og foto av kirken sett fra nord noen år før brannen 1866. Et xylografi i Ill. Tidende 4. nov. 1866 viser tårnet sett fra sydøst etter brannen. En plantegning av kirken utført av gassverkbestyrer Geelmuyden 1858 viser at tårnets utvendige lengde og bredde var ca. 10 m. Tårnets høyde kan anslås til 16–17 m. De ca. 1,25 m tykke murene var pusset utvendig og innvendig. Murene hadde utsmidde jernankre i 4 nivåer svarende til tårnets 4 gulvbjelkelag. Hovedinngangsdøren i tårnets vestmur førte inn til tårnfoten, som hadde vindu i nord og syd og åpnet seg i

full bredde under en rundbue inn mot kirkerommet. En trapp langs tårnets nordmur ledet opp til annen etasje, hvis vinduer korresponderte med tårnfotens. Øverste etasje, klokkestuen, hadde to høye rundbuede lydglugger i hver av de 4 murene. Like under gesimsen hadde hver mur en urskive. Den pyramideformede tårnhjelmen endte i en knapp som på maleriet fra ca. 1800 bærer et kors.

Såvel i helheten som i detaljene ligner tårnet meget på det som Vår Frelzers kirke i Christiania fikk nettopp disse årene. Tårnet til Vår Frelzers kirke er noe større, men det var disponert over det samme skjema, og murene var forblendet med hollandsk tegl. Det er neppe tvil om at Christiania-tårnet ble mønster for Bragernes-tårnet. En av de 4 Christiania-murerne som sluttet kontrakt om å oppføre Vår Frelzers kirke 1694, het Hans Nilsen og er antagelig den samme som påtok seg å bygge tårnet i Drammen året etter. Da det nye, store tårnet sto ferdig 1699, var det nok klart for alle at den lille trekirken ikke dugde lenger. Egentlig fordret tårnet en stenkirke som den Christiania fikk, men slik skulle det ikke gå.

Interiør

Om interiøret i Hellig Trefoldigheds kirke er det få opplysninger. Det var to bokstoler, en ved alteret og en fremme i kordøren. Videre var det et orgel ("positiv"). Et par alterstaker fra 1628 er i behold, den ene i Olberg kirke og den andre i Nordiska Museet, Stockholm. (Se Buskerud bind Is. 260–261). En lysekrone fra 1664 er overlatt Tangen kirke (s.d.)

Ifølge inventarliste 1682 var det to tårnur *, det ene var lagret.

Kirken fra 1708 *

I 1707 søkte menigheten kongen om tillatelse til på egen bekostning å rive den gamle og forfalne trekirken og å reise en ny trekirke på den gamles tomt. "...Saasom grunden er af den beshaffenhed at en Steen-Kircke derpaa icke kan opsættis...". Tillatelsen ble gitt, og 19. desember 1708 kunne den nye trekirken innvies.

Bygningen

Den ble laftet opp av tømmer og ble en forholdsvis stor korskirke. Vestre korsarm var oppført inn mot østsiden av stentårnet fra 1699, som uten større forandring kom til å tjene som vesttårn i den nye kirken. Avbildninger fra 1800-årene og gassverkbestyrer Geelmuydens grunnplantegning fra 1858 forteller om kirkens utseende. Dessuten gir de måleskisser som arkitekt Chr. H. Grosch utførte ca. 1840, i forbindelse med sine planer til forandring av kirken, supplerende opplysninger om bygningen og dens innredning. Alle 4 korsarmer var ca. 12 m brede, og østre arm, som utgjorde koret, var ca. 12 m lang. Tverrarmene var ca. 9 m lange og vestre arm ca. 8 m lang. Veggene var ca. 6 m høye og bar sadeltak som skar seg stjerneformet sammen over krysset. De 4 korsarmene var overdekket med flatbuede tretønnehvelv som skar seg sammen på samme måte. Arkitekt Chr. H. Grosch leverte forslag til forandringer i kirken 1839, og arbeidene ble avsluttet 1843.

Vegger. Kirkens tømmervegger ble panelt innvendig 1717. Groschs skisser viser at veggene i de 4 korsarmer var bundet sammen oventil med vannrette bjelker som spente tvers over armen. Umiddelbart over bjelkene og under hvelvet hadde veggene en kraftig profilert taklist, som også vises på Geelmuydens tverrsnitt. Av snittet fremgår også at veggene har hatt utvendig gesimsprofil som er blitt ført vannrett over gavlene. Veggens utvendige bordkledning var før forandringene 1841–42 malt i gråblått med sorte ornamenter på laftekassene. Fargene skriver seg muligens fra 1717, da kirken ble malt og staffert utvendig. I forbindelse med forandringene 1841–42 ble veggene malt gulgrønne utvendig.

Portaler. Vestre korsarm og tårnet hadde vestportal og begge tverrarmene hadde portal i gavlen. I 1709 nevnes at kirken hadde to våpenhus, antagelig ett foran hver av tverrarmenes portaler, men de må i så fall være revet i løpet av 1700-årene. På maleriet fra ca. 1800 har sydportalen tofløyet fyllingsdør som overdekkes av klassisistisk fronton båret av to par søyler. Ved Groschs forandringsarbeider fikk portalen enklere utstyr.

Vinduer. Alle 4 korsarmer hadde ett vindu i hver langvegg, og koret og tverrarmene hadde to vinduer i gavlveggene. Dessuten hadde hver av disse 3 korsarmene 3 vinduer i gavlveggene like under hvelvet. I 1805 ble det påpekt at kirkens blyinnfattede vindusruter måtte skiftes ut med større ruter. Dette må være utført, for på maleriet, som må være malt like etter 1805, har kirken rektangulære vinduer med midtpost og 3 ruter i hver grind. Gavltrianglene har to små sidevinduer som flankerer et litt større høyrestillet vindu. Grosch lot vinduene utvide, og Geelmuydens tegning viser at de nye vinduene ble høyere og fikk gotiserende trepassbuer over hver grind. Gavltriangelens vinduer ble forhøyet opp til hvelvene.

Sakristi. På en av sine måleskisser har Grosch tegnet et sakristi på korets nordside. Det var ca. 8 m langt og ca. 6 m bredt og hadde formodentlig pulttak med fall mot nord og vinduer mot nord og øst. Taket må ha dekket korets nordvindu, og det er mulig at det er blitt laget dør her i stedet. Sakristiet omtales 1822, men var antagelig gammelt på den tid. Da kirken gjennomgikk forandringer 1839–43, ble sakristiet revet og nytt og større sakristi oppført inntil korets østvegg. Geelmuydens tegning viser at det var ca. 6 m langt og ca. 11 m bredt. Det har altså dekket nesten hele korets østvegg og blendet begge østvinduene. I stedet ble det åpnet dør til sakristiet midt i korets østvegg.

Tak. De 4 korsarmene var dekket av sadeltak med felles gesims- og mønehøyde. Takene var tekket med tegl og må ha vært båret av sperrer avstivet med hanebjelker over hvelvet. Sperreføttene har antagelig hvilt på de vannrette bjelkene, som har spent tvers over korsarmene.

Tårn. Stentårnet fra 1699 kom til å tjene som vesttårn i den nye kirken fra 1708. Det åpnet seg mot vestre korsarm med en bred rundbuet åpning, og tårnfoten ga plass til stoler for menigheten. Vinduene i tårnet var dårlige i 1822, og på maleriet fra ca. 1800 har tårnets to sydvinduer mindre ruter enn kirkens øvrige vinduer. Det øverste av de to har vannrett nedforing under den ellipsebuede overdekning.

Himling. Kirkerommet var overdekket av to kryssende, flatbuede tretønnehvelv. De er tegnet på samme måte av Grosch og Geelmuyden og kan skrive seg fra kirkens oppførelse.

Gulv. Kirken må delvis ha hatt flisdekket gulv. En av de forandringer som ble gjennomført 1839–43 var at det gamle flisgulv ble erstattet med tregulv. På Gamle kirkeplass er det funnet teglflis som er ca. 14,5 cm i kvadrat og ca. 2,5 cm tykke, enkelte med grønn glasur.

Interiør

Interiøret har man kjennskap til gjennom arkivopplysninger og fra skisser som ble tatt fra ark. Chr. H. Grosch i forbindelse med ominnredningen 1841–42.

Bevarte inventarstykker og Groschs skisser viser at interiøret hadde meget til felles med interiøret i Vor Frelers Kirke i Christiania. Alterpartiet var dominert av en stor altertavle. Prekestolen sto i krysset på nordsiden med oppgang fra koret. Korsarmene var innredet med gallerier med innelukkede stoler. På vestgalleriet sto orgel.

Interiøret ble staffert 1724 av Anders Rude. Veggene var malt mørkegrønne og himlingen var blå med grå skyer.

Ved ominnredningen 1841–42 ble kors skillet fjernet. De innelukkede stoler på gulvet ble erstattet av åpne benker, men de lukkede stoler på galleriene ble beholdt. Interiøret fikk nye farger; lysegrønne vegger og hvit himling med brune ornamenter.

Inventar

Altertavle, antatt skåret av Lars Borg i Christiania 1708. Groschs skisse samt de bevarte deler viser at den var av samme type som altertavlen i Oslo Domkirke (Tidl. Vor Frelers kirke), med nattverd i storfeltet, flankert av søyler og med liggende skikkelser med palmegren på gesimsen over storfeltet. På hver side søyle. I overetasjen korsfestelse. Brutt segmentgavl med den oppstandne Kristus i midtfeltet og liggende engler på gesimsen. Akantus på fotstykket og i vinger ved begge etasjer. Deler av altertavlen er bevart i Drammens Museum og på Norsk Folkemuseum. Tavlen er malt med oljefarger på krittgrunn.

3 figurer (NF. 2128 a-b-d) fra nattverdgruppen forestiller Kristus, Johannes og en disippel, alle i halvfigur. Kristus holder høyre hånd løftet i talegestus og venstre hånd utstrakt. Blå kjortel med sølv på ermet.

Johannes støtter hodet mot sin høyre hånd. Rød kjortel med sølv på ermet. Samlet høyde 69 cm, bredde 71 cm. Den andre disippel holder begge hendene mot brystet. Rød kjortel med sølv på kraven. Høyde 39 cm, bredde 24 cm.

En disippel i Drammens Museum (DM 177–68) fra gruppen, opprinnelig plassert til høyre for Johannes, holder en hånd mot brystet. Rød kjortel med sølvkant rundt halsutringningen og sølv på ermet. Høyde 65 cm, bredde 39 cm.

En liggende kvinnefigur (NF. 2134) fra gesimsen over storfeltet. Hun har folderik kjortel, den høyre hånden som har holdt attributtet, er brukket. Farger; Kjortelen forgylt. Lengde 124 cm, bredde 35 cm.

Kristusskikkelsen (NF. 2130) fra korsfestelsen. Stor tornekrone, markerte bukmuskler, lendeklede med flik ved høyre hofte. Høyre fot naglet over den venstre. Forgylt lendeklede og tornekrone. Høyde 125 cm, bredde 118 cm.

Den oppstandne Kristus (NF. 2129) fra gavlen. Lendeklede med flik på hver side. Kast fra kappen om venstre arm. Høyre arm løftet. Figuren står på akantusmykket sokkel. Forgylt lendeklede. Hvit sokkel

med forgylt akantus. Høyde 160 cm, bredde 65 cm.

Liggende engel (NF. 2133) fra venstre side av gavlen. Har holdt attributt i høyre hånd. Farger: Forgylt hår og lendeklede. Lengde 125 cm, bredde 26 cm.

Søyle (NF. 2136) fra nedre etasje. Profilert base, skaft omvunnet av laurbærgren, korintiserende kapitél. Farger: Marmorert gråhvit med forgylt kapitél og laurbærgren. Høyde 277 cm, bredde 35 cm.

To akantusvinger (NF. 2132 a-b), begge fra høyre side. Begge har fyldig, underskåret ranke med dype bladfliker med lange nervelinjer, dessuten forskjellige blomster, åpne og klokkeformede. Noen av bladflikene har perlebord langs kanten. Den store, nedre ving er 295 cm høy, bredde 86 cm. Den øvre vingen (Dep. Drammens Museum) er 220 cm høy, bredde 67,8 cm.

Akantuspalmett (NF. 2135) fra buen over storfeltet. Forgylt. Høyde 41 cm, bredde 26 cm.

Ramme, utskåret, fra albertavlen? (NF. 2158). Umalt. Høyde 261 cm, bredde 181 cm.

Albertavlen ble skiftet ut i forbindelse med ominnredningen 1841–42. I stedet ble satt opp et gammelt maleri med fremstilling av himmelfarten. (Drammens Museum. 951) Det hadde tidligere hengt i koret og ble restaurert av maleren Peter Petersen. Senhøstes 1842 ble det erstattet av en ny albertavle malt av Martinus Rørbye i København. (M.R. var født i Drammen 1803 og bodde der til 1814.) Motiv: Kristus i Emmaus. Albertavlen ble reddet i kirkens brann, men ble i 1872 solgt til Frogner kirke, Lier, (s.d.) hvor den senere har tjent som albertavle.

Maleriet av himmelfarten kom til Strømsgodset kirke, hvor det var brukt som albertavle inntil 1896. Senere overlatt Drammens Museum. Komposisjonen med reminisenser av Raffaels Transfigurasjon. Friske farger, brunlig tone. Høyde 227 cm, bredde 172 cm.

Krone, utskåret (NF. 2137) Farger: Rødt, grått, sølv og gull. Høyde 23 cm, bredde 38 cm.

Alterskranke *, rettvinklet, sees på Groschs skisse. Den var inndelt i felter med akantus.

Døpefont (Drammens Museum 922a) Marmor, muligens dansk. Forært 1719. Rikt utformet som gueridon med skulpturale detaljer. Øvre del, som bærer rund skål, er formet som stor bladkalk med volutter og englehoder under skålen. Bladkalken har avtrappet sokkel som igjen hviler på stort 3-sidet postament med 3 volutter som utgjør føtter. Over voluttene, på gueridons hjørner, sitter de 3 teologiske dyder i halv friskulptur, Fides med bok, Spes med jaktfalk (visstnok – den har hette på hodet og ring om halsen) og Caritas med flammende hjerte. På hver av postamentets sider medaljong med relieffscener som fremstiller omskjærelsen, Jesu dåp samt nattverdsymbol med olat i strålekrans, hånd som holder kalk og to engler som løfter hendene mot kalken. Øvre del av postamentet er forsynt med lambrequin med givernes, lagmann Hannibal Stockfleths og hustru Marie Hedevig Compotellers våpen. Høyde 109 cm, skålens diameter 50,5 cm.

Prekestol (Drammens Museum D. 1947. Kat. 1901 nr. 358) Antatt skåret av Lars Borg 1708. Rund med akantus rundt korpus og på oppgangens vange. Store, fyldige bladvolutter med enkelte blomster. Midt på korpus en bladmedaljong. Kronlist med akantuspalmett, fotlist formet som kraftig vulst med liggende laurbærblader. Vangen avskåret mot en meglar med laurbærornamenter. Muligens har denne tilhørt oppgangens døromramming opprinnelig.

Groschs skisse viser at prekestolen hadde akantus på undersiden og kraftig fotsøyle, mao. det samme som Borgs prekestol i Ringsaker kirke.

Farger: Prekestolen er nå grønnmalt, men har antakelig vært forgylt opprinnelig. I medaljongen på korpus er malt Jesu monogram med sortkonturert gull. Høyde uten fot 110 cm. Diameter 150 cm. Trappevange lengde 135 cm. En løs akantusvolutt, tidligere på Norsk Folkemuseum (NF. 427–02), skriver seg muligens fra prekestolen. Farge: Grønnlig bronsering. Lengde 74,5 cm, bredde 27 cm.

Prekestolhimling *, rund med akantusbøyer, antydnet på Groschs skisse. På himlingen sto det små engler som holdt Kristi våpen. (Alsvik 1972 s. 826)

Korskille. ”Bak korgitteret på hver side av oppgangen sto to store utskårne figurer som forestilte Moses og Aron, begge med en lang stav i hånden.” (Alsvik 1972 med referanse til opplysning 1810.) Man har tenkt at Moses-figuren muligens er identisk med en mannsfigur i Drammens Museum. (D. 176–68) Dette er imidlertid enten Kristus, eller den skal symbolisere den nye pakt. Figuren bærer hvit kjortel med bredt, drapert forgylt belte med to dusker. I høyre hånd holder han oppslått bok med innskrift: ”Wor Herre Jesu Christi Evangelium”. Høyde 158 cm, bredde 108 cm.

Galleri. Groschs skisser viser fordelingen av gallerier og benker samt antyder utformingen av de lukkede stoler (pulpiturer) på galleriene. I tillegg kommer så de arkivfalske opplysninger om innredningen, gjennom takstene for stoleleie som er bevart. Orgelgalleriet i vest var båret av to søyler. Det heter at ”paa hver side af Orgelverket ere 2de Pulpiturer” som kostet 50 rd. hver. Disse pulpiturer er antydnet på Groschs skisse hvor det fremgår at de var trukket noe frem i kirkerommet. De hadde overdekning båret av stolper på

brystningen og under fotlisten var det hengende, utskårne ornament. I søndre korsarm var det 3 pulpiturer, ett over kirkedøren i syd som kostet 60 rd. og ett på hvert hjørne mot krysset, det vestre kostet 130 rd. og var kirkens dyreste stol, det østre kostet 60 rd. Pulpiturene på hjørnet var trukket ut i krysset med 3-sidet front, likeledes sprang det søndre pulpitur noe frem med 3-sidet front. I nordre korsarm var det likeledes 3 pulpiturer, ett på det vestre hjørne som var trukket frem på lignende måte som på sydsiden. Prisen for dette pulpitur var 120 rd. Et pulpitur over nordre dør kostet 60 rd. mens et pulpitur ved østveggen kostet 40 rd.

Videre var det innelukkede stoler på gulvet nede i kirken. I søndre, nordre og vestre korsarm var det 4 lukkede stoler nede ved døren, som hver kostet 50 rd. Likeledes gjøres det rede for benkene på kirkegulvet. Syd for midtgangen var det 8 benker fra koret og ned til krysset. Nedenfor krysset var det 10 og en halv benk. Den øverste benken var en "fri stol for Herskabet". Hver benk rommet 7–8 personer. Den halve benken rommet 4 personer. I søndre korsarm var det 6 benker på hver side. Benkene på nordsiden var av lignende beskaffenhet, bortsett fra at de 4 forreste mot koret bare hadde 6 plasser i hver. Dette skyldes antakelig prekestoloppgangen. Det var også plassert benker i tårnfoten, 7 på sydsiden med 3 og 4 plasser i hver. På nordsiden var det 6 benker og en innelukket stol. Den siste skulle beskjæres av oppgangen til tårnet.

Ved ominnredningen 1841 ble de gamle pulpiturer på gulvet fjernet og erstattet av benker. På galleriene beholdt man de lukkede stoler.

Orgelet * sees på Groschs skisse. Det har vært et sjeldent praktfullt instrument med hovedverk, pedaltårn og ryggpositiv. Under prospektet var det hengende kartusjer med akantusinnramming. Skurden var antakelig utført av Lars Borg. I 1711 ga organisten en attest om "Orgelets Døgtighed". Orgelbyggerens navn er ikke kjent, men i 1766 ble det reparert av orgelbyggeren Heinrich Gloger. Orgelet ble auksjonert bort 1847 og i stedet fikk kirken et orgel bygget av Albrechtsen i Trondheim.

Malerier: I koret hang to malerier, det ene gjenga Nedtagelsen fra korset, det andre Himmelfarten. Det første kom til Sylling kirke, hvor det fremdeles befinner seg. Det andre, Himmelfarten (Drammens Museum 951), ble tatt i bruk som altertavle i 1842, (se ovenfor) og kom i 1843 til Strømsgodset kirke, hvor det ble benyttet som altertavle frem til 1896.

Videre var det 3–4 mindre malerier * nede i kirken. Disse var antakelig fra 1600-årene.

Rituelle kar, paramenter, lysstell og et skip ble reddet under brannen. (Se under den nye kirken.)

Urverk * i tårnet, utført av urmaker Niels Olsen Smed på Hønefoss 1788.

Kirkegård og gravminner

Kirkegården rundt Hellig Treenigheds kirke og den senere Vor Frelsers kirke kom ut av bruk etter at det ble innviet ny kirkegård på "Prestegårdsløkken" 1808. Gravene ble slettet fra 1820-årene av og i 1841–42 ble hele området rundt kirken parklagt.

Kirkegården var omgitt av et gjerde. Det gamle maleri av Vor Frelsers kirke viser sydingangen med 4 kraftige pilarer, to store og to mindre. Pilarene hadde pyramideformet topp som var tekket med bly og stor kule, også kledd med bly. I et notat fra 1787 heter det at porten med "de uhyrer pilarer" var satt opp "af patriotisk Nidkierhed for Graastenens Anvendelse" av sogneprest Hans Hammond. Ved den anledning hadde man ved forglemmelse tatt ned gapestokken, men halsjernet ble senere satt inn i en av pilarene.

Begravelse under kirken. En rekke gravkamre var innredet under kirken og under tårnet. Iflg. kirkens regnskaper for 1672 ble "Sallig Dorthé, Seigneur Jensis" (sogneprest Jens Nilsens hustru) bisatt i "een muuret graf for Alteret i Kirken". Til gjengjeld fikk kirken en ny, forgylt kalk og disk.

Familien Stockfleth, som ga døpefont og dåpsfat, hadde gravkammer under kirken. I løpet av 1820-årene begynte man å rydde opp i gravkamrene. Stockfleths gravkammer, som var i meget dårlig forfatning, ble tømt i 1832.

Avgiftene i forbindelse med begravelsene under kirkegulvet er inngående spesifisert. I koret kostet det 40 rdl. Å bisette et "fuldvoxet Liig" (15 år og oppover) 20 rdl. For et "halfvoxet Liig (fra 15 til 10 år) og 10 rdl. for et barn. Under gulvet mellom koret og krysset kostet bisettelser henholdsvis 30 rdl., 16 rdl. Og 8 rdl. Videre fra krysset og ned til tårnet kostet det tilsvarende 24 rdl., 12 rdl. og 6 rdl.

I korsarmene kostet det 20 rdl., 12 rdl. og 6 rdl. og i våpenhusene 12 rdl., 8 rdl. og 4 rdl. Under våpenhuset var det 6 murte gravkamre. De to ytterste og innerste kostet med muring 100 rdl. hver mens de to andre kostet 80 rdl. hver. Dersom man ønsket å mure et gravsted inne i kirken, kostet dette en halv gang mer for hver bisettelse. For fremmede var det dobbelt takst over hele linjen. Videre var det ekstra gebyr for å sette lik ned i gravkamrene. En fint forarbeidet smijernsport fra 1600-årene på Kunstindustrimuseet, Oslo (nr. 5522–23) kan ha tilhørt ett av gravkamrene. Den er innkommet fra Drammen. Høyde 242,5 cm, bredde

90,5 cm og 85 cm (uten hengsler).

Gravplassene på kirkegården var likeledes inndelt i takstgrupper. På kirkegårdens søndre del til midt på kirkegården var taksten følgende: 2 rdl. for en voksen, 1 rdl. for en halv voksen og 1 rdl. for et barn. På det ytre parti av kirkegårdens søndre del var prisen henholdsvis 1 rdl. 2 ort, 16 sk. og 1 ort 8 sk. Den øvrige del av nordsiden var fri og ble brukt av fattigfolk som ikke hadde mulighet for å betale. Ønsket man å legge gravsten på graven måtte man betale dobbelt pris.

Et fragment av en barokk gravsten (Drammens Museum nr. 19670), funnet ved graving på nedre Storgt. 11, skriver seg antakelig fra kirken. Det har medaljong med relieff av evangelisten Johannes, sittende i halvfigur, og rester av innskriftbånd langs kanten, "...den som le...", og har dannet det nedre, høyre hjørne av stenen. Mål ca. 70 x 44 cm, 18,5 cm tykk.

Stenplate (Drammens Museum nr. 4608). Kalksten. Bruddstykke, sterkt nedslitt. Utgjør øvre del av en stor plate, medaljonger i hjørnene, bredt kantbånd. Oppdelt i to felt ved riflede pilastre og bueslag. I hvert felt våpen i kartusj. Rester av innskrift "HODIE MIHI...TIBI". Bevart lengde 128 cm, bredde 163 cm.

To bruddstykker av stenplate (Drammens Museum nr. 4617). Knollekalk, det ene stykke har englehode og del av en vinge, det andre har rester av en vinge. Største mål 24,5 cm. Funnet på Gamle kirkeplass.

To bruddstykker av en stenplate (Drammens Museum nr. 4618). Knollekalk, relieff av oppstandelsen. Det ene stykke har en kriger, det andre del av lanse og et hjørne av graven, ett ben og en sky. Største mål 25,5 cm. Funnet på Gamle kirkeplass.

En rekke gravsteder på kirkegården var omgitt av gravkammer av tre. Disse var råtne i 1822 og ble beordret fjernet. Også de øvrige graver ble slettet fra 1820-årene av. Planeringen var fullført 1841, og det ble plantet trær, slik at kirken fikk parkmessig omgivelse.

Gapestokk *. Omtalt i 1787 i forbindelse med kirkegårdsporten.